

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
URGANCH INNOVATION UNIVERSITETI NTM**

***INNOVATSIYA
VA
TARAQQIYOT***

INNOVATION AND PROGRESS

***Ilmiy-metodik, ijtimoiy, ma’naviy-ma’rifiy
JURNAL***

***Scientific-methodological, social, spiritual-educational
JOURNAL***

**2026-yil, 1-son 1-qism
2026, Issue 1, Part 1**

MUNDARIJA: TARIX

SH.MATYAKUBOVA. Ilk o'rta asrlarda xorazmning iqtisodiy hayoti: arxeologik manbalar asosida.	6
X.MATYAKUBOV, S.XUDAYNAZAROVA. Qadimgi Xorazm davlatchiligining shakllanishi va siyosiy mustaqilligi: arxeologik va yozma manbalar tahlili	13
X.MATYAKUBOV, Z.FARXADOV. Qadimgi Xorazm davlatchiligining shakllanishi va hududiy-siyosiy taraqqiyoti.	20
R.ABDIRIMOV, F.ABDIRIMOV. Xiva shahri va savdo markazlarining o'rganilishi tarixidan.	27
M.SALIMOV. Jadid Boboxun Salimovning Xiva xonligi va Xorazm respublikasi davrlaridagi lavozim va vazifalari.	37
S.DAVLETOV, Y.YULDASHEV. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Buxoro vohasidagi ijtimoiy-madaniy jarayonlar tarixidan.	45
Q.KADAMOVA. Xorazm hunarmandchiligi ilmiy tadqiqotlarining tarixiy-metodologik tahlili. ...	51
G.BOBOJANOVA. Ikkinchi jahon urushidan keyingi yillarda Xorazm viloyati matbuotining tiklanishi va uning ijtimoiy-iqtisodiy hayotni yoritishdagi roli.	56
I.TISHABAYEVA. 1989-1990-yillarda O'zbekistonda maktabgacha ta'lim tizimini kengaytirish siyosati.	63
U.BEKMUHAMMAD. Jadid namoyandasi Islomxo'ja: islohotlar, siyosiy kurashlar va ma'rifiy harakatchilik.	69
SH.AXMADOV. Ilk o'rta asrlardagi xalqaro munosabatlar tarixshunosligida sug'd va sug'diy savdogarlarning o'rni.	88
B.BEKIMBETOV. Sovet davrida Qoraqalpog'istonlik olimlarning tashabbuslarida Orol dengizining taqdiri: xatlar, murojaatlar va ularga munosabat.	98
X.Boboqulova. O'zbekiston tarixida nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatining o'rganilish tarixi.	105
K.NURULLAYEVA, S.RAXMONOVA. O'zbekistonda gender tenglikni ta'minlash va xotin-qizlarning jamiyatdagi roli.	110
A.MUMINOV. O'zbekistonda tabiiy obyektlarning tarixiy shakllanishi va ularning turizm rivojlanishidagi o'rni.	116
S.NURMETOV. O'zbekistonning bronza va temir davri qishloq jamoalari: shakllanishi, rivojlanishi va hududiy xususiyatlari.	123
SH.MATYAKUBOV. Rus manbalarida Xiva xonligining davlat va ma'muriy tuzilishi haqida ma'lumotlar.	127
H.XUDAYBERGENOV. An'anaviy hunarmandchilikning tarixiy evolyutsiyasi va zamonaviy rivojlanish omillari (O'zbekiston misolida).	132
S.MATCHANOVA. "Lazgi" va "Tuxum barak" xorazm aholisining madaniy kodi sifatida.	136
O.SHIXOV. O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'lini tanlanishi va hayotga tadbiq etilishi	142
I.RAXIMOV. Yangi O'zbekistonda xavfsiz mahalla tamoyilini takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlari.	148
I.LBRAGIMOV. Quyi Amudaryo vohasi aholisining hunarmandchilik tarixini arxeologik manbalarda aks etishi.	153
B.ABDIRIMOV. Markaziy Osiyo harbiy modeli va islom dunyosi: chokardan mamlukgacha	158
N.AXMEDOVA. O'zbekiston siyosiy hayotida gender tenglik masalalari	172
IQTISODIYOT	
S.ZOKIROV. Xizmatlar sohasini rivojlantirishning dolzarb masalalari.	178
R.XAYITOV. Navoiy viloyati iqtisodiyotida paxta-to'qimachilik klasterlari salohiyatidan samarali foydalanish holati	187

TARIX**AN'ANAVIY HUNARMANDCHILIKNING TARIXIY
EVOLYUTSIYASI VA ZAMONAVIY RIVOJLANISH OMILLARI
(O'ZBEKISTON MISOLIDA)**

**Xudaybergenov
Hayitboy,
Urganch davlat
tibbiyot instituti
“Ijtimoiy fanlar”
kafedrasi dotsenti, tarix
fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD).**

UO'K 305.364.6

Annotatsiya: Mazkur maqolada hunarmandchilikning shakllanishi va tarixiy rivojlanish bosqichlari qadimgi davrlardan to mustaqillik yillarigacha bo'lgan jarayonlar misolida ilmiy-tahliliy asosda yoritiladi. O'zbekiston hududida hunarmandchilikning paydo bo'lishi, uning tabiiy resurslar, mehnat taqsimoti va ishlab chiqarish munosabatlari bilan uzviy bog'liqligi ochib beriladi.

Аннотация: В статье на основе историко-аналитического подхода рассматриваются этапы формирования и развития ремесленничества на территории Узбекистана с древнейших времён до периода независимости. Анализируется зависимость ремесла от природных ресурсов, разделения труда и производственных отношений.

Annotation: This article provides a historical and analytical study of the formation and development of handicrafts in Uzbekistan from ancient times to the years of independence. It examines the relationship between handicraft production and natural resources, the division of labor, and production relations.

Kalit so'zlar: hunarmandchilik, xalq hunarlari, mehnat taqsimoti, usta–shogird an'anasi, Buyuk Ipak yo'li, amaliy bezak san'ati.

Ключевые слова: ремесленничество, народные промыслы, разделение труда, традиция мастер–ученик, Великий шелковый путь, декоративно-прикладное искусство.

Key words: handicrafts, traditional crafts, division of labor, master–apprentice system, Great Silk Road, decorative and applied arts.

Hunarmandchilik jamiyat taraqqiyotining muhim tarkibiy qismi bo'lib, insonning ishlab chiqarish faoliyati, mehnat taqsimoti va tabiiy resurslardan foydalanish jarayonida shakllangan. U tarixiy taraqqiyot davomida dehqonchilik va chorvachilikdan ajralib chiqib, mustaqil xo'jalik sohasi sifatida rivojlandi

hamda turli ixtisoslashgan hunar turlarini vujudga keltirdi. O‘zbekiston hududida hunarmandchilik qadimdan rivojlangan bo‘lib, neolit davridan boshlab kulolchilik, to‘qimachilik va metallga ishlov berish kabi tarmoqlar mavjud bo‘lgan. Buyuk Ipak yo‘li, shahar madaniyati va xalqaro savdo munosabatlari hunarmandchilik mahsulotlarining iqtisodiy va madaniy ahamiyatini oshirgan.

Turli tarixiy bosqichlarda hunarmandchilik turlicha ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda rivojlanib, ayrim davrlarda tanazzulga uchragan bo‘lsa-da, milliy madaniy merosning muhim sohasi sifatida o‘z ahamiyatini saqlab qoldi.

Hunarmand insonning ishlab chiqarish faoliyati bilan vujudga kelib, jamiyat rivojlanishi davomida asta-sekin *dehqonchilik* va *chorvachilikdan* ajralib chiqdi. Turli ijtimoiy-tarixiy davrlar doirasida texnika rivoji bilan aloqador holda takomillasha bordi, turli ixtisosliklar (*kulolchilik, duradgorlik, temirchilik, misgarlik, binokorlik, toshtaroshlik, o‘ymakorlik, kashtado‘zlik, tikuvchilik, to‘quvchilik, zargarlik, degrezlik, zardo‘zlik, bo‘yoqchilik, kemasozlik, tunukasozlik va b.*) ga ajraldi.[1] Hunarmandchilik qanday tabiiy resurslarning mavjudligiga qarab, masalan, paxta va pilla bor yerda to‘qimachilik, sifatli xomashyo bor yerda (mas., Rishton-da) kulolchilik, jun va teri ko‘p yerda to‘qimachilik, shunga qarab kosibchilik, o‘rmonlar ko‘p yerda yog‘ochsozlik, ma‘danlarga boy yerlarda metall ishlab chiqarish va temirchilik, dengiz va daryo bo‘ylarida kemasozlik va boshqalar rivoj topgan. Jamiyat taraqqiyoti bosqichlari, mehnat taqsimoti bilan aloqador holda hunarmandchilikning uch turi shakllangan: 1) uy hunarmandchiligi; 2) buyurtma bilan mahsulot tayyorlaydigan hunarmandchilik 3) bozor uchun mahsulot tayyorlaydigan hunarmandchilik.[2]

O‘zbekiston hududida neolit davridayoq hunarmandchilikning dastlabki muhim tarmog‘i hisoblangan sopol buyumlar ishlab chiqarish va to‘qimachilik vujudga keldi.[3] (Xorazm vohasidagi *Kaltaminor madaniyati*, Surxondaryodagi *Sopollitepa* va b). Mil. av. II-asrdan boshlab hunarmandchilik mahsulotlari savdosida *Buyuk ipak yo‘li* muhim ahamiyatga ega bo‘ldi. O‘rta asrlarda Sharq mamlakatlarida ishlab chiqarilgan mahsulotlar (*Arab xalifaligida po‘lat, O‘rta Osiyo va Hindistonda chinni, qog‘oz*) Yevropa bozorlarida qadrlandi. Hindistonda paxtadan nafis mato, Xitoyda ipak mato to‘qiydigan dastgohlar vujudga keldi, Xitoy va O‘rta Osiyoda shisha tayyorlash texnologiyasi takomillasha bordi.

IX-X asrlarda O‘rta Osiyoda yirik hunarmandchilik markazlari paydo bo‘ldi. Ip mato, gilam (Urganch, Shosh), shoyi (Marv), mis va temirdan yarog‘-aslaha, pichoq tayyorlash (Farg‘ona), shoyi matolar, shisha mahsulotlari tayyorlash (Buxoro) avj oldi. XIII-asrda mo‘g‘ullar bosqini hunarmandchilik rivojiga zarba berdi. Temuriylar davlatining vujudga kelishi hunarmandchilik

rivojiga juda katta ijobiy ta'sir ko'rsatdi. [4]

O'rta Osiyoda hunarmandchilikning barcha turlari XX-asrning 20-yillarigacha saqlandi. Buxoro, Samarqand, Qo'qon, Xiva, Toshkent kabi shaharlarning ishlab chiqarish munosabatlarida hunarmandlik katta rol o'ynadi.[5]

O'zbekistondagi hunarmandchilik chuqur ixtisoslashgan bo'lib, o'zida xilma-xil kasb-korlarni birlashtirgan.[6]

Hunarmandchilikning ijtimoiy strukturasi usta, xalfa va shogird kabi ijtimoiy toifalar mavjud bo'lgan. Hunarmandchilikning ichki tartib va qoidalarini uning nizomi sifatidagi "Risolarlar" belgilab bergan. [7] Har bir kasbning o'z rahnamosi, ya'ni piri va "Risolasi" bo'lgan, avloddan-avlodga o'tuvchi odatlari va udumlariga rioya etilgan. Masalan, ish boshlashdan oldin, usta o'z pirini yodga olib, undan madad so'rash, shogirdiga fotiha berish kabi odatlarga amal qilingan.

Hunarmandchilikning yashovchanligini ta'minlashda chet eldan keltirilgan xom-ashyo, materiallar, kichik uskunalar muhim rol o'ynadi. Jumladan, AQSHdan keltirilgan teri bo'yog'idan foydalanib, ko'ncilar amirkon deb nomlangan yupqa charm ishlab chiqara boshladi. Shu munosabat bilan amirkon etik, mahsi va kovushlar paydo bo'ldi. Germaniyadan "Zinger" firmasining tikuv mashinalari keltirilishi bilan tikuvchilik (chevarlik) keng yoyildi. [8]

Iste'dodli hunarmandlar ijodiy tashkilotlarga qabul qilindi, amaliy bezak san'ati rivojlantirildi. [9]

O'zbekiston mustaqillikni qo'lga kiritgandan so'ng, hunarmandchilikning rivojida yangi davr boshlandi, xalq hunarmandchiligi bozor qoidalari zahirida qaytadan tiklandi. *Mahalliy sanoat* korxonalarining birinchilar qatori xususiylashtirilishi natijasida mayda davlat korxonalari hunarmandlarning xususiylashtirilishiga aylantirilib, yangi hunarmandchilik korxonalari ochildi. Hunarmandchilik nafaqat ichki bozorga, balki eksportga ham ishlay boshladi. Hunarmandchilikning tashkiliy shakli ham o'zgardi, ya'ni kichik oilaviy korxona, yakka tartibdagi mehnat faoliyati shaklida rivojlana bordi. Xususan, 1995-yil 24-25-oktyabrda Toshkentda BMTning O'zbekistondagi doimiy vakolatxonasi bilan amaliy hamkorlikda O'zbekiston xalq ustalari va hunarmandlari 1-Respublika yarmarkasi o'tkazildi. Shuningdek, 1997-yilda respublika xalq amaliy san'ati va hunarmandlari ustalarining "*Usto*" ijodiy birlashmasi tashkil topdi. Hunarmandchilik sub'ektlari O'zbekistonda tadbirkorlar, hunarmandlar va fermer xo'jaliklarining har yili o'tkaziladigan "Tashabbus" respublika ko'rik-tanlovida ishtirok etadilar. 1996—2005-yillar mobaynida 10 nafar hunarmand xalq hunarmandchiligida erishgan yutuqlari uchun "Tashabbus" tanlovining g'olibi deb topildi. [11]

Hunarmandchilik insoniyat tarixi va O‘zbekiston madaniy merosining muhim tarkibiy qismi sifatida shakllanib, turli davrlarda iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy ahamiyatga ega bo‘lgan. O‘zbekiston hududida hunarmandchilik neolit davridan boshlab rivojlangan bo‘lib, turli tabiiy resurslar, mahalliy an’analar va mehnat taqsimoti asosida turli ixtisoslashgan hunar turlariga bo‘lingan. Tarixiy jarayonlar davomida hunarmandchilikning ijtimoiy tuzilmasi — usta, xalfa va shogird an’anasi, kasb risolalari va piri institutlari bilan belgilab berilgan. Mustamlakachilik va sovet davrida hunarmandchilik turlicha iqtisodiy sharoitlarda rivojlanib, ba’zi tarmoqlari zaiflashgan bo‘lsa-da, milliy ehtiyoj va madaniy merosni saqlashda muhim rol o‘ynagan. Mustaqillikdan keyin hunarmandchilikni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash va bozor iqtisodiyotiga moslashtirish jarayonlari bu sohaga yangi rivojlanish imkoniyatlarini berdi. Hunarmandchilik nafaqat ichki bozorni ta’minlash, balki eksport salohiyatiga ega bo‘lgan, kichik korxonalar va yakka tartibdagi ishlab chiqarish shakllarini o‘z ichiga olgan barqaror iqtisodiy sohaga aylandi.

Foydalangan adabiyotlar:

- 1.Asqarov A., O‘zbekiston tarixi (eng qadimgi davrlardan V-asrgacha) T., 1994.
- 2.Jabbarov I., Antik madaniyat va ma’naviyat xazinasini, T., 1999-yil.
- 3.Hunarmandchilik //O‘zME, 3-jild - 393-bet T.,- 2005-yil.
- 4.Развадовский В.Н. Опыт исследования кустарных промыслов в Туркестанском крае Т., 1916 г.
- 5.Tursunov I.O. “Из истории городского ремесла Северного Таджикистана”, Душанбе, 1974 г.
- 6.Gavrilov.M.F.“Рисола сартовских ремесленников”. 1912-г.
- 7.Razvadovskiy V.N. Опыт исследования кустарных промыслов в Туркестанском крае, Т., 1916-г.
- 8.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 31.03.1997-yil, PF-1741-son. www.lex.uz
- 9.Bulatov S. O‘zbek xalq amaliy bezak san’ati, T. 1991-yil.